

Prvi zapis o Küzmičevem *Nouvem Zákonu*, prekmurskih Slovincih in njihovem jeziku

Franci Just

Srednja poklicna in tehniška šola Murska Sobota, Šolsko naselje 12,
9000 Murska Sobota, franci.just@guest.arnes.si

Prispevek v prvem delu predstavlja zgodnejše zapise o Küzmičevem prekmurskem prevodu Nove zaveze, nato pa se osredotoča na doslej nepoznani članek Karla Gottloba von Antona *Nachricht von einem kleinen Slawischen Volke* iz leta 1797, ki je po dosedanjih evidencah prvi natisnjeni zapis o *Nouvem Zákonu*, prekmurskih Slovincih in njihovem jeziku. Opisu in komentarju Antonovih navedb sta dodana prepis izvirnika in prevod v slovenščino.

Ključne besede: recepcija prekmurskega prevoda Nove zaveze, Števan Küzmič, Karl Gottlob von Anton, prvi zapis o *Nouvem Zákonu*, prekmurski jezik

The paper first presents the earlier records of Küzmič's Prekmurje translation of the New Testament, and then focuses on a hitherto unknown article by Karl Gottlob von Anton *Nachricht von einem kleinen Slawischen Volke* from 1797. Based on the information available up to now, the latter is the first printed record of the *Nouvi zákon* as well as about the Prekmurje Slovenes and their language. The description and commentary of Anton's quotations are accompanied by a transcription of the original and its translation into Slovene.

Keywords: reception of the Prekmurje translation of the New Testament, Števan Küzmič, Karl Gottlob von Anton, the first record of *Nouvi Zákon*, the Prekmurje language

Zgodnejši zapisi o *Nouvem Zákonu*, prekmurskih Slovincih in njihovem jeziku

Poldrugo desetletje po izidu *Nouvega Zákona* (1771) so se začeli za prekmurski prevod Nove zaveze in za prekmurske Slovence ter njihov jezik zanimati tudi v slavističnih krogih. Delo, s katerim je Števan Küzmič »normiral prekmurski knjižni jezik« (Jesenšek 2013: 78), sta brala, o njem razpravljala in pisala tudi najvidnejša slavista tistega časa Josef Dobrovsky in Jernej Kopitar. Dobrovskega v Pragi je z *Nouvim Zákonom* seznanil slovaški evangeličanski pastor, zgodovinar in jezikoslovec Jiří Ribay. Leta 1787 ga je najprej obvestil o Küzmičevi knjigi *Vöre krsztsánszke krátki návuk*,¹ naslednje leto pa še o *Nouvem Zákonu*.

¹ Ribayevo pismo Dobrovskemu 22. junija 1887 (Patera 1913: 83).

V pismih mu je izpisal nekaj mest iz Kūzmičevega prevoda² in mu nato primerek knjige tudi poslal. Kopitar na Dunaju je *Nouvi Zákon* spoznal v osebni knjižnici češkega slovničarja Josefa Valentina Zlobickega, ki je to Kūzmičevo knjigo »prvi odkril Slovencem v osredju« (Jesenšek 2013: 27). Zlobicky jo je kupil iz biblioteke pokojnega Žige Popoviča (Kidrič 1949: 454), pri njem jo je poleti 1809 bral Kopitar in o njej poročal v Ljubljano Zoisu,³ naslednje leto pa mu je izvod knjige tudi poslal (Kidrič 1931: 154–155).⁴ Kūzmičev *Nouvi Zákon* je imel in bral tudi gornjelužiški zgodovinar in jezikoslovec Karl Gottlob von Anton. Vsi našteti so tudi med prvimi zapisali svoje mnenje o Kūzmičevem prevodu in prekmurskem jeziku, bodisi v medsebojni korespondenci bodisi v periodičnem tisku.

Zapisi v korespondenci

Prva mnenja o *Nouvem Zákonu* in prekmurskem jeziku so poznavalci zapisali v medsebojni korespondenci in pri tem skušali predvsem jezikovno identificirati prekmurščino in etnično umestiti prekmurske Slovence. Josef Dobrovsky si je prvo mnenje o prekmurskem jeziku ustvaril na podlagi Ribayevih ekscerptov iz *Nouvega Zákona*. Ker še ni poznal prekmurskih razmer, je piscu predgovora očital nepoučenost ter grajal poimenovanje Vandali za ogrske Slovence, samemu prevodu pa pripisal raški (srbski) izvor.⁵ Potem ko mu je Jiří Ribay posredoval podrobnejše podatke o Kūzmiču in prekmurskih Slovencih ter pojasnil, da je izraz Vandali pogosto uporabljan sinonim zanje in da je njihov jezik še najbližje

² Ribayevi pismi Dobrovskemu 6. avgusta in 9. oktobra 1788 (Patera 1913: 101–102, 107–108).

³ Kopitarjeva pisma Zoisu 3. avgusta, 13. septembra, 18. oktobra 1809 (Kidrič 1941: 67, 90, 104–105).

⁴ Ta primerek je bil ena od knjig, s katero je družina pokojnega Zlobickega poplačala Kopitarja za izdelavo kataloga knjig in dopisov v bogati osebni knjižnici Zlobickega, preden so jo prodali (Honzak Jahić 2005: 501). Prim. tudi Kopitarjevi pismi Zoisu 25. aprila in 6. julija 1810 (Kidrič 1941: 154, 170).

⁵ Pismo Dobrovskega Ribayu 9. septembra 1788: »Dieses N. testament scheint von Raitzen veranstaltet zu seyn.« (Patera 1913: 105)

kranjskemu in hrvaškemu,⁶ je Dobrovsky sprejel njegovo razlago in – sicer ne brez zadržkov – potrdil slovenski značaj *Nouvega Zakona*.⁷

Tudi Jernej Kopitar je ob prvih informacijah o prekmurskih Slovencih še ugi-bal o njihovem jeziku,⁸ ko pa je *Nouvi Zákon* prebral, je prekmurščino pritegnil v območje slovenskega jezika: v pismih Zoisu je Küzmičev prevod imenoval »ogrsko karantanski« in »ogrsko slovenski«,⁹ v korespondenci z Dobrovskim pa je izrazil svojo gotovost, da ima jezik *Nouvega Zakona* »vse značilnosti našega kranjskega narečja«.¹⁰

Zapisi v periodičnem tisku in knjigah

V pismih izraženim ocenam in sodbam so sledili zapisi v periodičnem tisku in slovstvenih pregledih. Prvi je o *Novem Zakonu*, prekmurskih Slovencih in njihovem jeziku pisal Karl Gottlob von Anton v članku iz leta 1797. Na Antono-v zapis se je skliceval in podatke iz njega uporabil nemški bibliograf, filolog,

⁶ Ribayevo pismo Dobrovskemu 9. oktobra 1788: »Vandalisch mag wohl ein Synonimum von Wendisch seyn, doch ist das erste bey den Leuten selbst und überhaupt in Ungarn üblicher und bekannter als das lezte. Auch kann das NT schwerlich für illyrisch oder servisch angesehen werden: denn die Sprache kommt dem kraynerischen und kroatischen am nächsten, wie auch die Wohnsitze des Volks in der Mitte davon liegen. Folglich ist das Neue Testament von keinem Raitzen veranstaltet worden.« (Patera 1913: 107–108).

Zdi se, da se je Ribay celo bolj nagibal k slovenskemu značaju prekmurščine, saj je pred tem v pismu Dobrovskemu z dne 22. junija 1787 zapisal, da je njegov prekmurski sošolec razumel Dalmatinovo Biblijo: »Denn als ich einen von meinen gewesenen Mitschülern aus dieser Nation auf die von Georg Dalmatino 1584 Bibel in der Wittenberger Bibliothek aufmerksam machte, freute er sich darüber, sagte, er verstünde sie, nahm sie auch mit zu benutzen.« (Patera 1913: 83)

⁷ V pismu Ribayu 2. novembra 1788 Dobrovsky piše: »Das N. Testament nach der Probe in Ihrem Briefe vom 9. Oktober ist also Wendisch, d. i. Krainerisch.« (Patera 1913: 110) V pismu 28. avgusta 1791 dodaja: »In dem Vandal. N. Test. ist die Vorrede sehr ungelehrt. Der Dialekt ist krainerisch oder quasi krainerisch, so wie mährisch auch böhmisch heissen kann.« (Patera 1913: 196)

⁸ Kopitarjevo pismo Dobrovskemu 7. aprila 1809: »Also das Slavische im Eisenburger Komitat gehört zum Krainischen? Wie soll man also diesen Pannonisch-Slavischen Dialekt taufen?« (Jagić 1885: 50–51)

⁹ Pismo Zoisu 13. septembra 1809: »Das ungrisch Karantanische Neue Testament hab' ich nun ganz ausgelesen [...]« (Kidrič 1941: 90) Pismo Zoisu 25. aprila 1810: »Das Ungrisch-windische Nouvi Zakon hat mir die Witwe zur Belohnung der Scheidung der Slavica von iuridicis aufgedrungen.« (Kidrič 1941: 154)

¹⁰ Kopitarjevo pismo Dobrovskemu 24. novembra 1809: »Ich habe diesen Sommer das aus dem Griechischen übersetzte N. Test. der Ungrischen Winden durchgelesen. Gewiss ist's, dass diese Variätet alle Characteres unsers Krainischen Dialekts hat!« (Jagić 1885: 62)

zgodovinar, leksikograf in slovničar Johann Christoph Adelung v drugem zvezku svoje knjige *Mithridates oder allgemeine Sprachkunde mit dem Vater Unser als Sprachprobe in beynahe fünfhunderts Sprachen und Mundarten*.¹¹ Knjiga je izšla leta 1809, v njej pa je Adelung k Slovincem na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem prištel tudi prekmurske Slovence (Adelung 1809: 658–659). V nadaljevanju je pod oznako *Ungarische Winden* objavil očenaš iz *Nouvega Zákona* (Adelung 1809: 662). Prekmurški očenaš ima v Adelungovi knjigi zaporedno številko 285, črkopisno je prilagojen nemškim zapisovalnim navadam tistega časa, sicer pa je točen prepis iz *Nouvega Zákona* (Küzmič 1771: 18).

Junija 1810 je Jernej Kopitar v dunajskem časopisu *Vaterländische Blätter* v članku z naslovom *Patriotische Phantasien einen Slaven* predstavil razširjenost slovanskih jezikov in v njih zapisano slovstvo. V razdelku *Slavische Volkszweige* je med Slovence prištel tudi Prekmurce,¹² v razdelku *Literatur der neuen Slavischen Sprache in Pannonien* pa je kot tri podnarečja slovenskega »dialekta« navedel slovensko na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, hrvaško¹³ in slovensko v zahodnih madžarskih županijah med Rabo in Muro ter za prekmurščino dodal, da tvori prehod od kranjščine k hrvaščini.¹⁴ Razdelek je zaključil z omembo Küzmičevega *Nouvega Zákona*: »Die protestantischen ungrischen Winden haben eine vortreffende Uebersetzung des neuen Testaments das beim griechischen Urtext, von Stephan Küsmitch 1771.« (Kopitar 1810: 90)

V svoji reviji *Slovanka* je Josef Dobrovsky leta 1814 brez navedbe Küzmiča dvakrat omenil njegov *Nouvi Zákon*. V članku *Bibelsübersetzungen in slawischen Mundarten* je zapisal, da če bi zbrali samo Nove zaveze, bi k njim lahko prištel še dve narečji, »ilirsko oz. hrvaško« in »posebno slovensko za Slovence

¹¹ Knjiga *Mithridates ali splošno jezikoslovje z očenašem kot jezikovnim vzorcem v skoraj petsto jezikih in narečjih* vsebuje – kot je zapisano v naslovu – skoraj 500 očenašev (natančno število je 442) v različnih jezikih z vsega sveta in tudi osnovne opise teh jezikov. Izida knjige Adelung ni dočakal: prvi zvezek, ki vsebuje očenaše v azijskih jezikih, je izšel kmalu po njegovi smrti (umrl 10. septembra 1806), druga dva dela je uredil in za tisk pripravil Johann Severin Vater (1809, 1812). V drugem zvezku so objavljeni očenaši v starih in modernih evropskih jezikih, med njimi tudi v slovanskih.

¹² »Die Slovenen in Innerösterreich, Provinzial-Kroatien und um den Plattensee in West Ungern, mit etwa 1,5 Millionen« (Kopitar 1810: 87).

¹³ Gre za kajkavščino, ki jo je Kopitar vztrajno prišteval k slovenščini in v korespondenci z Dobrovskym večkrat zapisal, da so pravi Hrvati, ki jim genetsko pritiče to ime, onstran Kolpe, Slovani na tej strani reke od Zagreba proti Medmurju pa genetsko niso Hrvati. Primer Kopitarjevo pismo Dobrovskemu 7. aprila 1809 (Jagić 1885: 50–51).

¹⁴ »Der Dialect theilt sich in drey Unterarten: Krainisch oder Windisch in Krain, Kärnthen u. Untersteyer, Kroatisch in Provinzialkroatien, u. wieder Windisch in den westungarischen Komitaten zwischen der Mur und Raab, so den Uebergang von Krainisch zu Kroatisch ausmacht.« (Kopitar 1810: 90)

na Madžarskem».¹⁵ Na koncu revije je pod naslovom *Vater unser* objavil tri očenaše (Slawonisch nach Georgewiç, Slawonisch aus den zu Agram 1807 gedruckten Kirchengebethen, Kroatisch aus den Kirchengebethen vom J. 1807) in za hrvaškega zapisal, da je jezikovno zelo blizu prekmurskemu v Küzmičevi knjigi *Vöre krsztsánszke krátki návuk* in v *Nouvem Zákou*.¹⁶

Leta 1821 je britanski metodist James Townley izdal knjigo *Illustrations of Biblical literature*. V tretjem delu je v 12. poglavju omenil tudi prekmurske protestante, povzel Kopitarjevo formulacijo, da imajo izvrsten prevod Nove zaveze, ter avtorja in kraj izida zapisal z napakami.¹⁷

Za poznavanje slovenskega slovstva v širšem evropskem kulturnem prostoru je bila zelo pomembna knjiga Pavla Josefa Šafařika *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* iz leta 1826, ki je bila kasneje izdana še v Andovru, New Yorku, Leipzigu in Pragi ter so o njej »pisale vodilne literarne revije tistega časa« (Jović 2018: 130–131). Na koncu petega razdelka, v katerem je predstavil slovensko književnost, je avtor nekaj vrstic namenil tudi Slovencem v zahodnem delu Železne in Zalske županije (Šafařik 1826: 287–288). Najprej je zapisal, da jih domači pisci neupravičeno imenujejo Vandali, saj sami sebe imenujejo Sloveni/Slovenci, sicer pa so stični zahodnim Slovakom. V citirani opombi je njihov jezik umestil med kranjskega in hrvaškega. Za slovstvo je zapisal, da imajo protestanti nekaj molitvenikov, pesmaric in čitank in da je Števan Küzmič zanje leta 1771 prevedel Novo zavezo s predgovorom Jožefa Torkoša. Te Šafařikove navedbe so kasnejši pisci pogosto povzemali.

Leta 1829 je Jan Čaplovič (Johann Csaplovics de Jeszenova) v knjigi *Croaten und Wenden in Ungern* predstavil prekmurske demografske, konfesionalne, socialne, šolske, jezikovne in ekonomske razmere ter dodal etnografske opise.¹⁸ Za jezik je zapisal, da ni niti slovaški, hrvaški, spodnještajerski ali kranjski, temveč »eigener Zweig der slawischen Sprache«, a dodal, da se prekmurski Slovenci najlaže sporazumejo s Slovenci na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem (Čaplovič 1829: 80–81). Pri slovstvu je poleg katoliškega pisca Mikloša Küzmiča omenil,

¹⁵ »Wollte man nur Neue Testamente zusammen stellen, so kämen noch zwei Mundarten, die illyrische (sonst auch kroatische) und eine besondere windische für die Winden in Ungarn, hinzu.« (Dobrovsky 1814a: 136)

¹⁶ »Dieser ist die Windische (der windischen Protestanten in Ungern) in einem zu Halle 1754 gedruckten Catechismus sehr ähnlich. Denn auch diese hat *ne pelaj* (im N. Test. vom J. 1771 aber *ne vpelaj*) und *szküsavanye*. Ferner *oszloboudi* in der 7ten Bitte; für *od zla* aber *od hüdoga*.« (Dobrovsky 1814b: 254)

¹⁷ »[...] and the Protestant part of these Slavonians, residing in Hungary, are in possession of an excellent translation of the New Testament, made by Stephen Kugmitsch [...], and printed at Presburg [...], in 1771.« (Townley 1821: 492)

¹⁸ Glavnino podatkov o prekmurskih Slovencih je za Čaplovičevo knjigo prispeval prekmurski pisec Jožef Košič (Novak 1992: 8–10; 1994: 14–17).

da imajo evangeličani Nouvi Zákon iz leta 1771, molitvenike, mrliške pesmi, šolske in svatbene knjige (Čaplovič 1829: 83).

Franz Sartori je leta 1830 izdal knjigo *Historisch-ethnographische Übersicht der wissenschaftlichen Cultur, Geistesthätigkeit und Literatur des österreichischen Kaiserthums*. V njej je v območje slovenskega jezika vključil tudi zahodna območja Ogrske ter za jezik prekmurskih Slovencev ponovil misel, da naj bi predstavljal prehod od kranjskega k hrvaškemu (Sartori 1830: 96).¹⁹ Pri nadaljnjem opisu prekmurščine in Nouvega Zákona pa je glavnino podatkov povzel po Šafařiku (Sartori 1830: 102).

Za širjenje védnosti o slovenskem slovstvu v ZDA je bil pomemben prispevek nemške književnice in prevajalke Therese von Jakob-Robinson. Njen članek *Historical View of the Slavic Language in its various Dialects*, objavljen leta 1834 v ameriški reviji *The Biblical Repository*, je bil namreč leta 1850 ponatisnjen in navajan v literarnih revijah v Angliji in Nemčiji (Jovič 2018: 131). Avtorica je ob drugih slovenskih piscih omenila tudi Števana Küzmiča ter o prekmurskih Slovencih in njihovem jeziku povzela že znane Šafařikove navedbe, da je prekmurščina tako kot slovenščini blizu slovaščini in da je vezni člen med jeziki vzhodnih in zahodnih Slovanov (Jakob-Robinson 1834: 143).²⁰

Skoraj identične podatke kot Jakob-Robinsonova je o prekmurskih Slovencih in *Nouvem Zákonu* leta 1837 navedel Ernst von Olberg v knjigi *Geschichtliche Uebersicht der Slavischen Sprache in ihren verschiedenen Mundarten und der slavischen Literatur*. Na koncu poglavja *Sprache und Literatur der Winden oder Slovenzen* je zapisal, da je pri Slovencih protestantsko vero ohranilo le okrog 15.000 Slovencev na Madžarskem, ki imajo svoj prevod Nove zaveze in katerih jezik je nekoliko podoben slovaškemu in je vezni člen med »vzhodnimi in zahodnimi slovanskimi plemenii« (Olberg 1837: 108).²¹

Leta 1862 je slovaški časopis *Peštbudínske vedomosti*, ki je izhajal v Budimpešti, v rubriki *Besednica* objavljal zapis slovaškega publicista in literata

¹⁹ Kot bo pokazano v nadaljevanju, sta to misel razvila že K. G. von Anton in Jernej Kopitar.

²⁰ »The only portion of the Vindish race among whom the Protestant religion has been kept alive, are about 15.000 Slovenzi in Hungary. Their dialect approaches in a like measure to that of the Slovaks; and hence serves as the connecting link between the languages of the Eastern and Western Slavic stems. For them the New Testament exists in a translation by Stephen Kuznico [!]; Halle 1771; reprinted at Presssburg, in 1818 [!].«

²¹ »Der einzige Zweig des windischen Volkes, bei welchem protestantische Religion noch erhalten hat, besteht aus etwa 15.000 Slovenzen in Ungarn, deren Dialekt sich einigermaßen dem der Slovaken nähert und demnach als verbindendes Glied zwischen den Sprachen der östlichen und westlichen slavischen Stämme anzusehen ist. Für diesen Zweig existiert das neue Testament in einer Uebersetzung von Stephan Kuzmico (!), Halle, 1771, und neu aufgelegt, Petersburg [!], 1818 [!].«

Petra Kellnerja Hostinskega (Peter Záboj Hostinsky) *Slovania Zadunajski* o prekodonavskih Slovanih. V dveh nadaljevanjih je predstavil tudi prekmurske Slovence in pri tem glavnino podatkov povzel po Čaploviču (Hostinsky 1862).²²

V delu *Geschichte der südslawischen Literatur*, ki je posthumno izšlo leta 1864, je Josef Šafařík v primerjavi s svojo prvo knjigo znatno razširil nabor prekmurskega slovstva in ob Števanu Küzmiču predstavil tudi druge prekmurske avtorje in njihova dela (Šafařík 1864: 1–149). Navedel je 80 odstotkov prekmurskih prvotiskov in dobro četrtino ponatisov, izšlih do leta 1833, ko je zaključil pripravo knjige (Just 2020: 398).

Ker je ta Šafaříkova knjiga ponujala dotlej najizčrpnije informacije o prekmurskem slovstvu, so iz nje pogosto črpali slovenski avtorji, ki so v drugi polovici 19. stoletja predstavljali prekmursko slovstvo in *Nouvi Zákon*. Iz ožjih slovenskih strokovnih krogov, do katerih je *Nouvi Zákon* prišel s Kopitarjevim in Zoisovim posredovanjem,²³ se je namreč zanimanje za Küzmičev prevod in sploh prekmurske Slovence po letu 1848 razširilo v širši kulturni prostor. Avtorji poljudnih in strokovnih zapisov v periodičnem tisku, pisci šolskih beril in sestavljavci literarnozgodovinskih pregledov so slovensko javnost seznanjali s prekmurskimi jezikovno-kulturnimi razmerami in prekmurskimi avtorji ter knjigami. Največ pozornosti je pritegoval Küzmičev *Nouvi Zákon*; zaradi veličine prevodnega dejanja samega in zaradi jezikovnih značilnosti je bil in vse do danes ostal najpogostejše navajana prekmurska knjiga v literarnih učbenikih in literarnozgodovinskih pregledih (Just 2020: 608–616).²⁴

Karl Gottlob von Anton: Poročilo o majhnem slovanskem ljudstvu

Po do zdaj znanih podatkih je prvi natisnjeni zapis o Küzmičevem *Nouvem Zákonu*, prekmurskih Slovencih in njihovem jeziku članek *Nachricht von einem kleinen Slawischen Volke*, ki ga je napisal gornjelužiški zgodovinar in jezikoslovec

²² V slovenskem prevodu pod naslovom *Slovenci na Ogerskem* je članek Hostinskega objavil Slovenski glasnik leta 1863 v 3. številki (str. 84–87) in 4. številki (str. 114–117).

²³ Znano je, da je *Nouvi Zákon* in druge prekmurske knjige skrbno bral in preučeval Matija Čop, ki je bil glavni informator Šafaříku za slovensko književnost in je za njegovo Zgodovino južnoslovanskih književnosti prispeval dobro tretjino podatkov o prekmurskem slovstvu (Škafar 1969: 38–44).

²⁴ Reprezentacije prekmurskega slovstva in *Nouvega Zákona* v slovenski kulturni publicistiki ter slovenskih literarnozgodovinskih pregledih so že dobro popisane in opisane (Kokolj 1957, Novak 1976: 19–23, Just 2020: 594–621), zato jih na tem mestu ne kaže povzemati.

Karl Gottlob von Anton, objavil pa ugledni leipziški časopis *Allgemeiner litterarischer Anzeiger*²⁵ 8. julija 1797.

Karl Gottlob von Anton

Iz biografskih pregledov njegovega življenja in dela izhajajo naslednji poglobljeni podatki. Rodil se je 23. julija 1751 v obrtniški družini v Lubánu (nem. Lauban). Študiral je na univerzi v Leipzigu in tam magistriral iz filozofije ter doktoriral iz prava. Leta 1774 je nastopil službo odvetnika na višjem uradu v Zhorjelu (nem. Görlitz) in bil tam leta 1797 imenovan za senatorja. Že med študijem se je vključil v visokošolsko organizacijo Lužiških Srbov in bil tudi kasneje dejaven ter vpliven v javnem življenju. Mdr. je dal pobudo za ustanovitev Gornjelužiške družbe znanosti in bil med njenimi ustanovitelji (1779) ter več kot tri desetletja njen direktor, knjižničar in predsednik. Umrli je 17. novembra 1818 v Zhorjelu.

Ob poklicnem delu se je raziskovalno posvečal različnim področjem, največ zgodovinopisju, narodopisju in jezikoslovju. Začetno preučevanje lužiške srbščine (te njegove študije jezikoslovci danes štejejo za pomemben prispevek k preučevanju tega jezika) je preraslo v zanimanje za slovanske jezike nasploh: zbiral je jezikovno gradivo za različne slovanske jezike in ga preučeval ter stkal obširno socialno-strokovno mrežo in v korespondenci s številnimi filologi in zgodovinarji pridobival jezikoslovne informacije in ob njih preverjal svoje izsledke. Rezultate svojih jezikovnih preučevanj je objavljaval v periodičnem tisku in jih strnil v samostojnih knjigah *Analogie der Sprachen* (Leipzig, 1780), *Erste Linien eines Versuches über der alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse I, II* (Leipzig, 1783, 1789) ter *Über Sprache in Rücksicht auf Geschichte der Menschheit* (Görlitz, 1799). Jezikoslovne raziskave je povezoval z zgodovinskimi, tako da je historiografsko sklepanje opiral na jezikovna dognanja. Takšen pristop – svojčas imenovan paleolingvistika / lingvistična paleontologija – ga je tudi povezal z A. T. Linhartom, s katerim sta si med 26. marcem 1789 in 9. julijem 1792 izmenjavala pisma in knjige. Njegova pisma Linhartu so se ob smrti slovenskega korespondenta izgubila, ohranjenih

²⁵ *Allgemeiner Litterarischer Anzeiger* je izhajal v Leipzigu v letih 1796–1801 in je bil osredotočen na vprašanja literarne komunikacije ter na posredovanje biografsko-bibliografskih informacij s področja umetnosti in literature. Veljal je za enega najizčrpnjših in najbolj informativnih izobraženskih časopisov tistega časa. Po petih letih je prenehal izhajati zaradi smrti izdajatelja. Naslednika časopisa sta bila *Literarische Blätter* (Nürnberg 1802–1806) in *Neuer literarischer Anzeiger* (Tübingen 1806–1808). O visokem kulturnem rangu časopisa priča podatek, da je bil zanj leta 1811, torej po treh letih od izida zadnje številke njegovega tübingerškega naslednika, izdelan celoten register (*Algemeiner Register*).

pa je osem Linhartovih pisem Antonu. Z njimi je slovensko strokovno javnost seznanil Alfonz Gspan v komentirani objavi s prevodi (Gspan 1966). Kot je razvidno iz teh pisem, dopisovalca nista izmenjavala samo zgodovinoepisnih informacij, ampak tudi jezikoslovne, ki jih je Anton uporabil pri svojem primerjalnem preučevanju slovanskih jezikov. Tako npr. je Linhart v pismih z dne 2. maja in 2. julija 1789 odgovoril na jezikovni vprašalnik, s katerim je Anton zbiral informacije o položaju in značilnostih slovenskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem (Gspan 1966: 138–144). V pismu z dne 30. oktobra 1789 je Linhart Antonu ponudil, da mu pošlje pravkar izšli Gutsmanov *Nemško-slovenski slovar* (Gspan 1966: 146), v pismu z dne 6. oktobra 1790 pa je napovedal, da bo Antonu poslal primerek Japelj-Kumerdejevega prevoda *Biblije*, ki bo kmalu izšel (Gspan 1966: 153). Na podlagi prejetih slovenskih knjig in Linhartovih jezikovnih podatkov si je Anton pridobil vpogled v slovenski jezik, ki mu je omogočil oceno prekmurskega jezika v omenjenem *Poročilu*.

Poročilo o majhnem slovanskem ljudstvu

Anton je v članku najprej zapisal nekaj osnovnih geografsko-demografskih podatkov o prekmurskih Slovincih, nato pa je izpostavil, (a) da se njihov jezik razlikuje od jezika drugih Slovanov na Madžarskem; (b) da v nasprotju s siceršnjim poimenovanjem Vandali sami sebe imenujejo Sloven / Sloveni in svoj jezik stari slovenski; (c) da imajo kljub maloštevilnosti v svojem jeziku natisnjene knjige (Anton 1797: 830). V nadaljevanju Anton navede naslove treh prekmurskih knjig, ki jih je imel: to so bile abecednik Mihaela Bakoša *Szlovenszki abecedár* iz leta 1786, Bakoševa pesmarica *Nouvi graduval* iz 1789 ter Küzmičev *Nouvi Zákon*.²⁶ Pri opisu *Nouvega Zákona* je presenetljiva njegova gotovost, da ni bil natisnjen v Halleju, ampak morda v Šopronu. Njegova domneva je vredna razmisleka, saj je v 18. stoletju, potem ko so se protireformacijski ukrepi in cenzura zaostri, na zahodnem Madžarskem delovalo več skrivnih tiskarn in so natisnjene knjige opremljali z lažnimi navedbami krajev izida (Csepregi 2004: 32). Po opisu *Nouvega Zákona* si Anton zastavi vprašanje o etnogenezi prekmurskih Slovencev.

²⁶ Ker je povzegal naslovnice knjig – Küzmič je bil naveden na naslovnici, Bakoš ne – Anton Bakoša kot avtorja ne omenja.

²⁷ Javno izpričevanje vere v cerkvah in izobraževanje v verskih šolah je bilo protestantom dovoljeno le v t. i. artikularnih krajih. V krajih bivanja jim je bilo dovoljeno le zasebno izpričevanje vere, kar je pomenilo branje nabožnih knjig v najožjem družinskem krogu. V takšnih razmerah so knjige omogočale evangeličanskim skupnostim duhovno preživetje, povpraševanje po njih je bilo veliko in število novih ali ponatisnjenih knjig je v protestantskih okoljih na zahodnem Madžarskem zelo naraslo (Csepregi 2009: 315).

Pri oblikovanju odgovora uporabi kombiniran etnografsko-jezikovni pristop, tako da po eni strani razčlenjuje rabo etnonimov Sloven in Vandal, po drugi strani pa upošteva jezikovne značilnosti Küzmičevega prevoda (Anton 1797: 831). Poimenovanje Sloven / slovenski se mu zdi dovolj razločevalno do npr. Čehov in Poljakov, ne pa do Ilirov (kajkavcev)²⁸ in Slovencev na Kranjskem, ki da sebe tudi tako imenujejo. Ker pa Prekmurce na Madžarskem imenujejo Vandali, sklene, da ne morejo biti kajkavci, temveč avstrijski Slovenci. V podporo temu sklepu vpelje jezikovni pristop in primerja 1. vrstico iz 2. dela Janezovega evangelija v Japelj-Kumerdejevem in Küzmičevem prevodu, ki ga imenuje staroslovenski, kot je imenovan v predgovoru k *Nouvemu Zákonu* (Anton 1797: 831). Nato svojo predhodno ugotovitev o Prekmurcih kot avstrijskih Slovencih razširi z mislijo, da se je prekmurski jezik sčasoma oddaljil od jezika kranjskih, štajerskih in koroških Slovencev ter se približal hrvaškemu, vendar ima tudi veliko slovenskih besed, ki jih v kajkavščini ni. Sklene, da Prekmurci tvorijo prehod med Slovani v avstrijskih deželah in kajkavci (Anton 1797: 831). Kot podkrepitev sorodnosti s Slovenci dodaja, da imajo tudi Prekmurci, tako kot oni, »srednji glas med l in u«, in se v zaključku članka posveti fonetično-ortografskim primerjavam dvoustničnega u (u) med prekmurščino, slovenščino na Štajerskem in gornjelужиško srbščino.

V primerjavi z zapisi o *Nouvem Zákonu*, prekmurskih Slovencih in njihovem jeziku, ki so sledili Antonovemu ter so opisani v prvem delu tega prispevka, je njegov članek dokaj izčrpen, pozornost pa vzbujajo tudi nekatere podobnosti med njegovimi ugotovitvami in navedbami kasnejših piscev.

Anton npr. opozori na rabo eksonima Vandali in endonima Sloveni za prekmurske Slovence, o čemer sta v medsebojni korespondenci pisala Ribay in Dobrovsky, na neustreznost in neupravičenost izraza Vandali pa je npr. opozoril tudi Šafařík v svoji *Zgodovini slovanskih jezikov in literatur* 1826.

Anton piše o jezikovni bližini prekmurščine s kajkavščino in kranjsko slovenščino, na kar je Dobrovskega v pismih opozarjal že Ribay in sta kasneje v svojih knjigah zapisala tudi Čaplovič in Sartori. Da je Anton razbiral podobnosti med prekmurščino in kajkavščino, je razumljivo, saj je bila slednja dolgo časa nadomestni bogoslužni jezik med Rabo in Muro (Novak 1976: 17, Jesenšek 2013: 57). A je Anton v Küzmičevem prevodu prepoznal tudi dovolj razlik, ki so bile odraz 'osamosvojitve' prekmurščine od kajkavščine prav s postopnim oblikovanjem samostojnega prekmurskega knjižnega jezika in njegovim normiranjem v *Nouvem Zákonu*. Na podlagi teh razlik in poznavanja slovenskega gradiva je

²⁸ Ker so kajkavski pisci svoj jezik tudi imenovali slovenski, je mogoče sklepati, da Anton z izrazom Iliri razume njih.

lahko prekmurščino povezal s slovenščino in ogrske Slovence z avstrijskimi, kar je pozneje eksplicitno storil Kopitar.

Antonovemu razmišljanju o oddaljitvi prekmurščine od kranjske slovenščine in približevanju kajkavščini je blizu Kopitarjevo stališče, ki ga je v širšem jezikovnem kontekstu razgrnil npr. v pismu Zoisu 18. oktobra 1809, ko piše, da se je hrvaško narečje oddaljilo od kranjskega (Jagić 1885: 105).²⁹ Gre za vprašanje, ki ga je slovensko zgodovinsko jezikoslovje pojasnilo z dvojničnim, alpsko-panonskim razvojem slovenskega knjižnega jezika (Orožen 1996: 81–83, Jesenšek 2013: 14–15, 31–32, 2018: 2122) ter skupnim izvorom prekmurščine in kajkavščine v panonskem jezikovnem bazenu. Tudi Kopitarjeva navedba, da prekmurska slovenščina tvori prehod od kranjščine k hrvaščini (Kopitar 1810: 90),³⁰ se ujema z Antonovim razmišljanjem, da so ogrski Slovenci vezni člen med avstrijskimi Slovenci in Iliri (kajkavci).

Prepis izvirnika

Nachricht von einem kleinen Slawischen Volke

Im dem äußersten Winkel vom Ungarn, zwischen Kroatien und Steiermark, vorzüglich in dem Salager und Schimeger Komitate, wohnt ein kleines Slawisches Völckhen, das nicht allein seine von übrigen Slawen in Ungarn etwas abweichende Sprache hat, sondern auch so glücklich ist, gedruckte Bücher zu besitzen. Einige wenige wohnen auch im Oedenburger und Eisenburger Komitate. In Ungarn werden als Wandalen genannt, sie selbst nennen sich Slowen, Slowenen, und ihre Sprache sehr gut die Alt-Slawische Sprache *stara szlovenszka Jezika*, wie auch aus dem Titel ihren Neuen Testaments zu ersehen ist.

In dieser Sprache besitze ich: 1) Szlovenszki Abecedar na drouvno deczo vö stampani v. Psoni 1786. 8. (Slawischer A. B. C. für die kleinen Kinder gedruckt.) 2) Nouvi Sakon ali Testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa – zdaj oprvics – po Stevan Küzmicsi v. Halli Saxonskoj. 1771. 8. 854 S. (Der neue Band, oder das Testament unsern Herrn J. C. neu übersetzt, von Stefan Küfmitsch.) Es steht zwar Halle auf dem Titel, allein es ist wahrscheinlich in Oedenburg, wenigstens nicht in Halle, gedruckt. Dort ist eine Druckerei, und auf Gymnasium studieren gewöhnlich die jungen Leute aus diesem Volke. Am Ende stehen Gebete. – 3) Nouvi Graduval – Stampani v. Soproni (d. i. Oedenburg) 1789. 8. (Ein neues Gesangbuch.) Sie sind Protestanten. – Nun wohnen in Ungarn mehrere Slawischen Stämme; es entsteht also die Frage, an welchem dieses kleine Volk gehört? Dieses kann bloß aus ihren Namen und aus ihrem Dialekte dargethan werden. Daß sie sich Slowen nennen, beweist nur

²⁹ »Also nicht die Krainische Mundart entfernte sich nach und nach von der Kroatischen Schwester, wie Dobrovsky meint, sondern umgekehrt [...]«

³⁰ »Der Dialect theilt sich in drey Unterarten: Krainisch oder Windisch in Krain, Kärnthen u. Untersteyer, Kroatisch in Provinzialkroatien, u. wieder Windisch in den westungarischen Komitaten zwischen der Mur und Raab, so den Uebergang von Krainisch zu Kroatisch ausmacht.«

so viel, daß sie keine Tschechen, Polen oder Russen sind; aber die Illyrier und die Winden in Krain u. s. w. nennen sich gemeinschaftlich Slowenen. Daß sie in Ungarn selbst Wandalen genannt werden, beweist, daß sie keine Illyrier, sondern Oestreichische Winden sind, denn daß jener Name aus diesem verdeckt ist, wird man mir einstimmen. Doch mehr aber spricht ihre Sprache dafür. Ich setze zum Beweise den 1. Vers aus dem 2tem Kap. Johannes aus der Alt-Slawischen und der Krainerischen Uebersetzung von Japel und Kumerdey her:

Sl. Ina trétyi dén je gostüvanye bylou.

Kr. Inu na tretji dan je zhenitovanje bilu.

Sl. vu kani Galilee: i bila ie tam.

Kr. v' kani Galilaei: inu bila ie tam.

Sl. mati Jezusova.

Kr. mati Jezusova.

Sie haben mit Illyriern (und unierten Griechen) die Ungarische Schreibung angenommen; durch die Länge der Zeit mag sich aber ihre Sprache ziemlich von der Windischen in Steiermark, Kärnten, Krain entfernt, und der Chrwatischen genähert haben. Doch besitzen sie viele nur Windische Wörter, welche die Illyrier nicht kennen, z. B. *zdaj*, nun u. s. w. Sie gehören also zu den Norischen Slawen, und machen gleichsam den Uebergang von den Slawen in den Oestreichischen Teutschen Landen zu den so genannten Illyriern aus. Sie und alle übrigen Winden scheinen auch den Laut in ihrer Sprache gehabt zu haben, welchen Polen und Serben in der O. L. mit *t* bezeichnen, und der Manchen so schwer fällt, weil er ein Mittellaut zwischen *l* und *u* zu seien scheint. Allein sie können ihn eben so wenig mehr als Serben in Ober-Lausiz aussprechen; daher haben sie ihn nicht, und setzen entweder *l* oder *u* dafür, und lesen auch das *l* am Ende eines Wortes, wie *u*, wie die Winden in Zilli und Steiermark, d. H. *dou*, statt *doł*, Thal; *sou*, statt *soł*, Salz; *biu*, statt *bił*, welches die Winden in der Ober-Lausiz doch wenigstens richtig schreiben, wenn sie es gleich wie *u* sprechen. Vermutlich wird es wohl auch bei jenen Slawen *dow*, *sow*, *biw* – das so wie leichter Hauch – klingen. Die nicht unierten Griechen in Illyrien, Raizen, und die Serben, die sich zu ihrer Schrift der Kyrillischen bedienen, scheinen sich sehr der Russischen Sprache zu nähern, und manchen Ausdruck von ihnen entlehnt zu haben.

K. G. Anton

Prevod

Poročilo o majhnem slovanskem ljudstvu

V zunanjem kotu Madžarske, med Hrvaško in Štajersko, predvsem v Zalski in Šomodski³¹ županiji, prebiva majhno slovansko ljudstvo, ki ne samo da ima svoj, od drugih Slovanov na Madžarskem nekoliko razlikujoč se jezik, ampak je tudi te sreče, da ima tiskane knjige.

³¹ Poimenovanje Schimeger Komitat, ki ga je uporabil Anton, je bilo starejše nemško ime za Šomodsko županijo (madž. Somogy vármegye). V tej županiji je ob koncu 18. stoletja v nase-ljih Nemespátró, Šurd, Iharosberény, Pat, Porrgo, Sánd in še nekaj drugih krajih med Veliko Kanižo in mestecem Csurgó prebivalo okrog 2.000 prekmurskih evangeličanskih izseljencev (Šebjanič 1977: 50). Zato Antonova navedba o pretežni naseljenosti prekmurskih Slovencev drži za Zalsko, ne pa za Šomodsko županijo.

Nekaj jih prebiva tudi v Šopronski in Železni županiji.³² Na Madžarskem jim pravijo Vandali, oni sami pa se imenujejo Sloven, Sloveni in svoj jezik zelo dobro staroslovenski jezik, *stara szlovenszka jezika*, kot je razvidno tudi iz naslova njihove Nove zaveze.

V tem jeziku imam: 1) Szlovenszki Abecedar na drouvno deczo vő stampani v. Posoni 1786. 8. (za majhne otroke natisnjen slovanski A. B. C.)³³ 2) Nouvi Sakon ali Testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa – zďaj oprvics – po Stevan Küzmicsi v Halli Saxonskoj. 1771. 8. 854 str. (Novi del ali Novi testament našega Gospoda J. K. v novem prevodu Števana Küzmiča).³⁴ V naslovu je sicer zapisano Halle, vendar je verjetneje bil natisnjen v Šopronu, vsaj ne v Halleju. Tam je tiskarna in na tamkajšnji gimnaziji študirajo mladi tega ljudstva. Na koncu so molitve. – 3) Nouvi graduval – stampani v. Soproni (tj. Ödenburg) 1789. 8. (Nova pesmarica).³⁵ So protestanti. – Na Madžarskem prebiva več slovanskih plemen, zato se pojavlja vprašanje, kateremu pripada to majhno ljudstvo. To je mogoče pokazati že iz njihovega imena in narečja. Da se imenujejo Slovenci, dokazuje le toliko, da niso Čehi, Poljaki ali Rusi; toda Iliri in Slovenci na Kranjskem itd. se tudi oboji imenujejo Slovenci. Ker pa jih na Madžarskem imenujejo Vandali, se boste strinjali, je dokaz, da niso Iliri, ampak avstrijski Slovenci, kajti njihovo ime izhaja iz tega. Še bolj pa govori za to njihov jezik. Kot dokaz navajam 1. vrstico iz 2. Janezovega poglavja³⁶ v staroslovenskem in v kranjskem Japelj-Kumerdejevem prevodu:

Sl. *Ina trétyi dén je gostüvanye bylou.*

Kr. *Inu na tretji dan je zhenitovanje bilu.*

Sl. *vu kani Galilee: i bila ie tam.*

Kr. *v' kani Galilaei: inu bila ie tam.*

Sl. *mati Jezusova.*

Kr. *mati Jezusova.*³⁷

³² Ni ocen o številu prekmurskih Slovencev na Šopronskem, drži pa Antonova navedba, da so se na evangeličanskem liceju v Šopronu (madž. Sopron, nem. Ödenburg) izobraževali prekmurski dijaki, med njimi v letih 1733–1737 tudi Števan Küzmič. Nekateri so se tja vračali kot predavatelji, npr. Adam Farkaš, ki je bil v letih 1758–1785 tam rektor (Šebjanič 1982: 16–17). Glede tega je bil Anton dobro informiran. Ne drži pa njegova navedba, da bi v Železni županiji (Eisenburger Komitat) prebivalo le nekaj prekmurskih Slovencev. Ob koncu 17. stoletja jih je bilo 12.932 (Zelko 1996: 72–80), v naslednjem stoletju je njihovo število narastlo za več kot polovico (Just 2015: 39).

³³ Antonov prepis je netočen, v naslovu Bakoševega abecednika je predlog *za*.

³⁴ V Antonovem prepisu je nekaj netočnosti in manjkajočih besed. Celoten naslov Küzmičevega prevoda se glasi: NOUVI ZÁKON ALI TESTAMENTOM GOSZPODNA NASEGA JEZUSA KRISZTUSA ZDAJ OPRVICS Z GRCSKOGA NA SZTARI SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENI PO STEVAN KÜZMICS SURDÁNSZKOM F.

³⁵ Anton je navedel glavni naslov in kraj ter letnico natisa Bakoševe pesmarice, celotni naslov se glasi: NOUVI GRÁDUVAL, VU STEROM SZE VŐ ZEBRÁNE, POBOUGSANE, I ZDAJ VETE NOUVI RÉD POSZTÁVLENE DŰHOVNE PESZMI NAHAJAJO SZAMOMI BOUGI NA DÍKO VŐ DANI. Stampani v-Soproni po SIESZ JOU'ZEFI. V LETI 1789.

³⁶ 2. poglavja Janezovega evangelija.

³⁷ Antonov prepis prekmurskega slovenskega in kranjskega slovenskega prevoda na več mestih ni točen. V Novem zákonu je med veznikom *i* ter predlogom *na* presledek, v besedi bilou je pri Küzmiču *i* ne *y*, v *Káni* je natisnjeno z veliko začetnico in naglasom na *a*, pomožni glagol ima obliko *je*, ne *ie* (Küzmič 1771: 268). V Svetem pismu Noviga testamenta pa se prva

Skupaj z Iliri (in uniatskimi Grki)³⁸ so prevzeli madžarski črkopis: v teku časa naj bi se njihov jezik precej oddaljil od slovenskega na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem in približal hrvaškemu. Ampak imajo številne samo slovenske besede, ki jih Iliri ne poznajo, npr. *zdaj* itn. Pripadajo torej noriškim Slovanom in tvorijo tako rekoč prehod od Slovanov v avstrijskih nemških deželah k tako imenovanim Ilirom. Zdi se, da so oni in vsi ostali Slovenci imeli glas, ki ga Poljaki in Srbi v Z. L.³⁹ označujejo z *l* in je za marsikoga zelo težak, ker se zdi srednji glas med *l* in *u*. Le da ga oni izgovarjajo ravno tako malo kot lužiški Srbi v Zgornji Lužici; torej ga nimajo in zanj izgovarjajo bodisi *l* bodisi *u* in tudi berejo *l* na koncu besede kot *u*, kot Slovenci v Celju in na Štajerskem, npr. *dou* namesto *doť*, *sou* namesto *soť*, *biu* namesto *biť*, ki ga Vendi v Zgornji Lužici vsaj pravilno pišejo, če ga že izgovarjajo kot *u*. Bržkone bo tudi pri teh Slovanih zvenel *dow*, *sow*, *biw* – kot lahek izdih. Zdi se, da so neuniatski Grki v Iliriji, Rašani in Srbi, ki uporabljajo za pisavo cirilico, zelo blizu ruščini in so si iz nje izposodili veliko izrazov.

K. G. Anton

Literatura

Johann Christoph ADELUNG, 1809: *Mithridates oder allgemeine Sprachkunde mit dem Vater Unser als Sprachprobe in beynahe fünfhunderts Sprachen und Mundarten. Zweiter Theil*. Berlin: in der Vossischen Buchhandlung.

Karl Gottlob ANTON, 1797: Nachricht von einem kleinen Slawischen Volke. *Allgemeiner litterarischer Anzeiger*. 2/81. 830–831.

Jan ČAPLOVIČ (CSAPLOVICS), 1829: *Croaten und Wenden in Ungern. Ethnographisch geschildert von Johann v. Csaplovics*. Bratislava.

Zoltán CSEPREGI, 2004: Pietismus in Ungar 1700–1758. *Der Pietismus und seine Nachwirkungen im östlichen Europa. Beiträgezur ostdeutschen Kirchengeschichte*. Münster: Ostkirchen-Institut. 25–38.

Zoltan CSEPREGI, 2009: Das königliche Ungarn im Jahrhundert vor der Toleranz (1681–1781). *Geheimprotestantismus und evangelische Kirchen in der Habsburgermonarchie und im Erzstift Salzburg (17./18. Jahrhundert)*. Dunaj: Böhlau, München: Oldenbourg. 136–152.

vrstica glasi: »Inu na tretji dan je bilú enu shenitovanje v' Kani Galilaei: Inu Mati Jezusova je bilá tam« (Japelj-Kumerdej 1784: 412).

³⁸ Za razliko od sodobnih nacionalnih konceptov je pojem Grki v 18. in 19. stoletju imel več pomenov, predvsem se je nanašal na pripadnike krščanskih Cerkva vzhodnega obreda, pri čemer je termin »unierte Griechen« označeval pripadnike grškokatoliške Cerkve in termin »nicht unierte Griechen« pripadnike ortodoksne oz. vzhodne pravoslavne Cerkve. Do leta 1864 je bilo uradno poimenovanje za ortodoksno Cerkev v habsburški monarhiji »griechisch nicht unierte Kirche«, kasneje pa »griechisch-orientalische Kierche« (Ransmayr 2018: 16). Morda Anton z uniatskimi Grki na tem mestu misli pripadnike grškokatoliške Cerkve na Sedmograškem, ki je bila ustanovljena za časa vladanja Leopolda I. (vladal 1658–1705).

³⁹ Zgornji Lužici.

Josef DOBROVSKY, 1814a: BibelsUebersetzungen in slawischen Mundarten. *Slovanka. Zur Kenntniss der alten und neuen Slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer*. Praga: Dvorna biblioteka. 136–153.

Josef DOBROVSKY, 1814b: Vater unser. *Slovanka. Zur Kenntniss der alten und neuen Slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer*. Praga: Dvorna biblioteka. 251–255.

Alfonz GSPAN, 1966: Pisma A. T. Linharta gornjeljužiškemu preroditelju dr. Karlu Gottlobu Antonu. *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja*. 2/8–9. 133–166.

Irena HONZAK JAHIČ, 2005: Delež dunajskih Čehov pri razvoju bohemistike in slavistike: Josef Valentin Zlobický (1743–1810). *Slavistična revija* 53/4. 494–503.

Peter Kellner HOSTINSKY, 1862: Slovania Zadunajskí. *Peštbudínske vedomosti* II/38, II/39. 1–2.

Vatroslav JAGIĆ, 1885: *Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808–1828)*. Berlin: Commissionsverlag der weidmann'schen Buchhandlung.

Therese JAKOB-ROBINSON, 1834: Historical View of the Slavic Language in its various Dialects; with special reference to Theological Literature. *The Biblical Repository* 4/14. 328–413.

Jurij JAPELJ, Blaž KUMERDEJ, 1784: *Svetu pismu Noviga testamenta*. Ljubljana: Typis Joan. Frid. Eger.

Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. (Zora 90). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovenski jezik in književnost, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

Marko JESENŠEK, 2018: *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*. (Zora 129). Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.

Pavle JOVIČ, 2018: Evropski protestanti o začetkih slovenskega slovstva v 19. stoletju. *Starejši mediji slovenske književnosti: rokopisi in tiski*. (Obdobja 37). Ur. Urška Perenič, Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 127–135.

Franci JUST, 2015: *Veršuši, pripovedávke in zménje 1. Pogled na literarno ustvarjanje v prekmurskem jeziku do 1919*. Murska Sobota: Franc-Franc.

Franci JUST, 2020: Književnost prekmurskih Slovencev. »Mi vsi živeti ščemo«. *Prekmurje 1919: okoliščine, posledice, dogajanje*. Ur. Peter Štih et. al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 593–638.

France KIDRIČ, 1931: *Dobrovsky in slovenski preporod njegove dobe*. Ljubljana: Univerzitetna tiskarna v Ljubljani.

France KIDRIČ, 1941: *Zoisova korespondenca 1809–1810*. (Korespondence pomembnih Slovencev 2). Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti.

France KIDRIČ, 1949: Popovič (Popowitsch) Janez Sigismund Valentin. *Slovenski biografski leksikon*. 7. zv. *Peterlin-Pregelj C*. Ur. France Kidrič et al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Miroslav KOKOLJ, 1957: *Prekmurje in Prekmurci v slovenskem periodičnem tisku*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Jernej KOPITAR, 1810: *Patriotische Phantasien einen Slaven. Vaterländaische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* 3/9. 87–93.

Števan KŪZMIČ, 1771: *Nouvi Zákon ali testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics z grcskoga na sztari szlovenski jezik obrnyeni*. Halle.

Vilko NOVAK, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.

Vilko NOVAK, 1992: Jožef Košič in njegovo delo. *Jožef Košič. Življenje Slovencev med Muro in Rabo, Izbor del*. Ur. Marija Bajzek. Budimpešta. 7–15.

Vilko NOVAK, 1994: Jožef Košič, prekmurski pisatelj. *Košič in njegov čas. Zbornik razprav o Jožefu Košiču*. Ur. Marija Bajzek, Stjepan Lukač, Zinka Zorko. Budimpešta: Košičev sklad. 6–52.

Ernst OLBORG, 1837: *Geschichtliche Uebersicht der Slavischen Sprache in ihren verschiedenen Mundarten und der slavischen Literatur*. Leipzig: Verlag von Johann Ambrosius Barth.

Martina OROŽEN, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Adolf PATERA, 1913: *Josefa Dobrovského korrespondence IV. Vzájemné listy Josefa Dobrovského a Jiřího Ribaye z let 1783–1810*. Praga: Česka akademie věd Františka Josefa pro vědy, slovensnost a umění.

Anna RANSMAYR, 2018: *Untertanen des Sultans oder des Kaisers. Struktur und Organisationsformen der beiden Winer griechischen Gemeinden von den Anfängen im 18. Jahrhundert*. Dunaj: Vienna University Press.

Franz SARTORI, 1830: *Historisch-ethnographische Übersicht der wissenschaftlichen Cultur, Geistesthätigkeit und Literatur des österreichischen Kaiserthums nach seinen mannigfaltigen Sprachen und deren Bildungsstufen. Erster Theil*. Dunaj: Carl Gerold.

Pavel Josef ŠAFAŘIK, 1826: *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Budim.

Pavel Josef ŠAFAŘIK, 1864: *Geschichte der südslawischen Literatur*. Praga.

Franc ŠEBJANIČ, 1977: *Protestantsko gibanje panonskih Slovencev*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Franc ŠEBJANIČ, 1981: *Šolnik in domoljub Adam Farkaš (1730–1786)*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

Ivan ŠKAFAR, 1969: Prekmurski pisatelji v Šafárikovi Zgodovini južnoslovanskega slovstva. *Jezik in slovstvo* 14/2. 38–44.

James TOWNLEY, 1821: *Illustrations of Biblical literature: exhibiting the history and fate of the Sacred Writings, from the earliest period to the present century; including biographical notices of translators and other eminent Biblical scholars*. London.

Ivan ZELKO, 1996: *Zgodovina Prekmurja*. Murska Sobota: Pomurska založba.

DIE ERSTE AUFZEICHNUNG ZUM KÜZMIČS *NOUVI ZÁKON*, ZU DEN SLOWENEN IN PREKMURJE UND ZU IHRER SPRACHE

Zusammenfassung

Anderthalb Jahrzehnte nach der Veröffentlichung des *Nouvi Zákon* (1771) begannen auch slawische Kreise, sich für die Publikation sowie für die Slowenen in Prekmurje samt ihrer Sprache zu interessieren. Anhand der Korrespondenz zwischen Josef Dobrovsky und Jiří Ribay (1787-1791) ist der Austausch von Meinungen zur Sprache von Küzmičs Übersetzung nachvollziehbar. Später korrespondierten darüber ebenso Dobrovsky und Jernej Kopitar (1809-1811), zum Thema schrieb Kopitar auch Žiga Zois an (1809-1810). Die zentrale Frage, auf die laut der Korrespondenz Antwort gesucht wurde, war die Frage nach der sprachlichen Identifikation und der damit verbundenen ethnischen Positionierung der Slowenen in Prekmurje. Dobrovsky akzeptierte die Meinung Ribays, wonach die Sprache von Prekmurje derjenigen der Slowenen in Krain, Kärnten und der Steiermark am nächsten stehe noch mit einigen Vorbehalten, während Kopitar nach der Lektüre des *Nouvi Zákon* sie ohne Zweifel dem slowenischen Sprachgebiet zuordnete. Es folgten Aufzeichnungen in den gedruckten Zeitschriften und Büchern, die das *Nouvi Zákon* sowie die Slowenen in Prekmurje im Kontext der slowenischen Sprache und Literatur darstellten. Die ersten, die sich dazu geäußert haben, waren der deutsche Philologe Johann Christoph Adelung und der Oberlausitzer Historiker und Sprachforscher Karl Gottlob von Anton. Adelung schrieb 1809 in seinem Buch *Mithridates* über die Slowenen in Prekmurje und veröffentlichte darin das Vaterunser aus dem *Nouvi Zákon*. Noch früher, am 8. Juli 1797, veröffentlichte die Leipziger Literaturzeitschrift *Allgemeiner litterarischer Anzeiger* den Artikel von Antons mit dem Titel *Nachricht von einem kleinen Slawischen Volke*, der nach bisher vorliegenden Informationen den ersten gedruckten Bericht über *Nouvi Zákon* sowie über die Slowenen von Prekmurje und ihre Sprache darstellt.

Im einleitenden Kapitel des Artikels führt von Anton einige geographische und demografische Informationen über die Slowenen in Prekmurje an, sodann beschreibt er das *Nouvi Zákon* und setzt sich mit der Frage nach der sprachlich-ethnischen Zugehörigkeit der Slowenen in Prekmurje auseinander. In der Sprache von Küzmič erkennt er zwar kajkavische Elemente, anhand des Vergleichs der Übersetzungen der 1. Zeile aus dem 2. Teil des Johannesevangeliums bei Japelj-Kumerdej und Küzmič sowie auf der Grundlage der lexikalischen Verwandtschaft des krainischen und prekmurischen Slowenisch kommt er allerdings zum Schluss, dass die ungarischen Slowenen den österreichischen Slowenen sprachlich am nächsten stehen.

Ein Vergleich der Aufsätze von Antons und späterer Berichte über das *Nouvi Zákon* und die Slowenen in Prekmurje weist auf einige interessante Ähnlichkeiten hin, insbesondere gilt das für die Ausführungen Kopitars und von Antons.